

پیوند تروماتیک و رشد روانی شخصیت بل در انیمیشن دیو و دلبر: بررسی دل‌بستگی اضطرابی، سندرم

استکهلم و کهن‌الگوهای فردیت‌یابی

چکیده

انیمیشن دیو و دلبر (۱۹۹۱) یکی از شناخته‌شده‌ترین روایت‌های فرهنگی است که رابطه میان شخصیت‌های اصلی آن، همواره محل بحث در حوزه‌های روان‌شناسی، مطالعات رسانه و تحلیل روایت بوده است. پژوهش حاضر با هدف تحلیل تحول روان‌شناختی شخصیت بل در چارچوب نظریه دل‌بستگی، سندرم استکهلم و کهن‌الگوهای فردیت‌یابی در روان‌شناسی تحلیلی یونگ انجام شد. این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر ماهیت داده‌ها کیفی است و با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی با رویکرد قیاسی صورت گرفت. یافته‌ها نشان داد که رابطه بل و دیو فرایندی چندمرحله‌ای را طی می‌کند. در مرحله نخست، وابستگی عاطفی به پدر، تجربه والدشدگی زود هنگام و احساس مزمن طرد اجتماعی، زمینه فعال شدن الگوی دل‌بستگی اضطرابی را در شخصیت بل فراهم می‌کند. در مرحله دوم، اسارت بل در قلعه و چرخه‌های متناوب تهدید و حمایت، زمینه شکل‌گیری پیوند تروماتیک را ایجاد می‌کند؛ به گونه‌ای که از طریق بازسازی شناختی، همدلی دفاعی، حافظه انتخابی و افزایش خودآگاهی، ادراک بل از دیو به تدریج از «عامل تهدید» به «فردی آسیب‌پذیر و شایسته دل‌بستگی» تغییر می‌یابد. در مرحله نهایی، رابطه از سطح سازوکارهای بقا فراتر رفته و به فرایند فردیت‌یابی وارد می‌شود؛ جایی که دیو به عنوان بازنمایی کهن‌الگوی سایه، و بل با فعال‌سازی کهن‌الگوهای قهرمان و آنیموس، به پذیرش ابعاد ناپذیرفته روان و دستیابی به انسجام هویتی نزدیک می‌شود. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که رابطه بل و دیو را نمی‌توان صرفاً به عنوان یک داستان عاشقانه یا نمونه‌ای از سندرم استکهلم تفسیر کرد، بلکه این رابطه بازنمایی فرایندی پویا از تعامل میان دل‌بستگی، پیوند تروماتیک و رشد روان‌شناختی است. همچنین یافته‌ها بر ضرورت بهره‌گیری از رویکردهای تلفیقی در تحلیل آثار فرهنگی و رسانه‌ای تأکید می‌کنند و نشان می‌دهند که روایت‌های داستانی می‌توانند هم‌زمان بازتاب‌دهنده سازوکارهای آسیب‌زا و ظرفیت‌های تحول‌آفرین روان انسان باشند.

کلیدواژه‌ها: بل، پیوند تروماتیک، دل‌بستگی اضطرابی، دیو و دلبر، سندرم استکهلم، فردیت‌یابی، کهن‌الگوها.

۱. مقدمه

انیمیشن کلاسیک دیو و دلبر^۱ (۱۹۹۱) ساخته کمپانی دیزنی، یکی از محبوب‌ترین‌های دنیای انیمیشن است که بر اساس افسانه‌ای قدیمی، داستان دختری است به نام بل که در روستایی زندگی می‌کند که در آن باورهای سنتی و کلیشه‌های جنسیتی حاکم است و بسیاری از اطرافیان نمی‌توانند خواسته‌ها و افکار متفاوت او را درک کنند. داستان وقتی پیچیده‌تر می‌شود که پدر بل، به طرز اسرارآمیزی توسط موجودی ترسناک به نام دیو در قصرش زندانی می‌شود.

¹ Beauty and the beast

در پی این اتفاق، بل برای نجات پدرش، داوطلبانه خود را جایگزین او می‌کند و وارد دنیایی می‌شود که با دنیای آشنایش کاملاً متفاوت است. قصر دیو، مکانی سرد، تاریک و پر از رمز و راز است که در آن دیو، در ابتدا به شکلی خشن و منزوی به نظر می‌رسد. با این حال، در طول داستان، جنبه‌های انسانی و آسیب‌پذیر این موجود تدریجاً آشکار می‌شود و رابطه‌ای پیچیده و عمیق میان بل و دیو شکل می‌گیرد که ترکیبی است از ترس، همدلی، مقاومت و تحول. این روایت، اگرچه در نگاه نخست داستانی عاشقانه و فانتزی است، اما در لایه‌های زیرین خود، مفاهیم روان‌شناختی چندبعدی و پیچیده‌ای را بازتاب می‌دهد. تعامل میان بل و دیو می‌تواند به عنوان نمادی از فرایندهای روانی انسان در مواجهه با ترس، اسارت درونی و بیرونی، و تلاش برای رشد و تغییر دیده شود. این رابطه نشان می‌دهد که چگونه انسان می‌تواند از دل شرایط سخت و محدودکننده، پیوندهای عاطفی جدیدی بسازد که هم می‌تواند سازنده و تحول‌آفرین باشد و هم ممکن است به وابستگی‌های آسیب‌زا بیانجامد.

بررسی روایت از منظر روان‌شناسی، امکان تحلیل عمیق‌تری از فرایندهای هیجانی، شناختی و تحولی شخصیت بل را فراهم می‌کند. در این میان، مفاهیمی همچون سندرم استکهلم^۱، نظریه دلبستگی^۲ و کهن‌الگوهای روان‌شناسی تحلیلی یونگ^۳، نه به‌عنوان چارچوب‌هایی مستقل و پراکنده، بلکه به‌عنوان سطوح مختلف یک فرایند روانی به‌هم‌پیوسته قابل درک هستند. در این چارچوب، دلبستگی به‌عنوان زمینه اولیه شکل‌گیری الگوهای هیجانی، پیوند تروماتیک^۴ به‌عنوان سازوکار روانی فعال‌شده در شرایط تهدید و وابستگی، و فردیت‌یابی یونگی به‌عنوان مرحله تحول و بازسازی هویت روانی عمل می‌کنند. بنابراین، رابطه بل و دیو را می‌توان فراتر از یک روایت عاشقانه، به‌عنوان بازنمایی پیچیده‌ای از وابستگی، سازگاری روانی و رشد شخصیت تحلیل کرد. با وجود اهمیت این ابعاد روان‌شناختی و حضور گسترده چنین روایت‌هایی در فرهنگ عمومی، پژوهش‌های اندکی این سه سطح تحلیلی را به‌صورت تلفیقی و در قالب یک مدل روان‌شناختی منسجم بررسی کرده‌اند (دویگاستینی و فبریزا^۵؛ شاباتینی^۶ و همکاران، ۲۰۲۴؛ لی^۷، ۲۰۲۰؛

¹ Stockholm Syndrome

² Attachment Theory

³ Archetypes in Jungian Analytical Psychology

⁴ Traumatic Bonding

⁵ Dwigustini & Febriza

⁶ Shabatini

⁷ Lee

پیرز و فاجین^۱، (۲۰۱۰). از این رو، پژوهش حاضر می‌کوشد با رویکردی میان‌رشته‌ای، پیوند میان سبک دلبستگی، سازوکارهای پیوند تروماتیک و فرایند فردیت‌یابی را در شخصیت بل تحلیل کند و نشان دهد که چگونه این فرایندها در تعامل با یکدیگر، تحول هیجانی و روانی شخصیت را در روایت «دیو و دلبر» شکل می‌دهند.

۱.۱. پیشینه تحقیق

مطالعه فبریزا و دویگاستینی (۲۰۲۵) رابطه بل و دیو را در چارچوب نظریه دلبستگی و پیوند تروماتیک بررسی کرده‌اند و نتیجه گرفته‌اند که شکل‌گیری رابطه عاطفی میان این دو شخصیت، حاصل تعامل میان تهدید اولیه، انزوای هیجانی و دریافت تدریجی رفتارهای حمایت‌گرانه از سوی دیو است. در این پژوهش، تأکید اصلی بر این نکته است که تغییر تدریجی ادراک بل از دیو، می‌تواند در قالب گذار از نایمنی اولیه به نوعی دلبستگی معنادار تبیین شود. با این حال، محدودیت مهم این مطالعه آن است که تحلیل در سطح کلان رابطه باقی مانده و به فرایندهای میانجی و خرد روان‌شناختی مانند بازسازی شناختی، همدلی دفاعی، یا تغییرات تدریجی در حافظه هیجانی و ادراک تهدید پرداخته نشده است. بنابراین، هرچند این مطالعه گامی مهم در تبیین رابطه بل و دیو محسوب می‌شود، اما همچنان خلأ مربوط به یک مدل تلفیقی چندسطحی که بتواند هم‌زمان سازوکارهای شناختی-هیجانی، دلبستگی نایمن و فرایندهای رشد روانی را یکپارچه کند، در آن باقی مانده است.

شاباتینی و همکاران (۲۰۲۴) رابطه بل و دیو را در چارچوب شکل‌گیری تدریجی دلبستگی بین‌فردی تحلیل کرده‌اند و نشان داده‌اند که تعامل اولیه مبتنی بر مراقبت‌گری بل و پاسخ‌دهی تدریجی دیو، می‌تواند به ایجاد نوعی پیوند عاطفی منجر شود. با این حال، در این مطالعه، تحلیل در سطح تعامل رفتاری باقی مانده و پیوند این فرایند با سازوکارهای عمیق‌تر مانند پیوند تروماتیک یا بازسازی شناختی مورد بررسی قرار نگرفته است.

در مطالعه لی (۲۰۲۰)، تأکید اصلی بر نقد رویکردهای ساده‌انگارانه نسبت به سندرم استکهلم در اقتباس‌های سینمایی بوده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که شخصیت بل در نسخه دیزنی واجد ویژگی‌های عاملیت، انتخاب‌گری و مقاومت روانی است و بنابراین نمی‌توان او را به‌طور کامل در قالب قربانی کلاسیک سندرم استکهلم تفسیر کرد. با

¹ Pires & fachin